

XVI међународни научни скуп
Српски језик, књижевност, уметност

Књига IV

**ЦВЕЋЕ: ЕКО(ПО)ЕТИКА У
КЊИЖЕВНОСТИ, ЈЕЗИКУ И
УМЕТНОСТИ**

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2022.

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2022.

XVI међународни научни скуп *Српски језик, књижевност, уметност*
Књига IV (округли сто *ЦВЕЋЕ: ЕКО(ПО)ЕТИКА У КЊИЖЕВНОСТИ, ЈЕЗИКУ И*
УМЕТНОСТИ)

(Крагујевац/Андрићград, 12–14. новембар 2021.)

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Председник

Мр Зоран Комадина, редовни професор

Пошћпредседник

Др Милош Ковачевић, редовни професор

Др Драган Бошковић, редовни професор

Чланови

Др Владимир Поломац, ванредни професор

Др Часлав Николић, ванредни професор

Др Бранка Радовић, редовни професор

Др Биљана Мандић, ванредни професор

Др Јелена Атанасијевић, редовни професор

Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор

Др Катарина Мелић, редовни професор

Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор,

Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија

Др Анђелка Пејовић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд

Др Ала Татаренко, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета „Иван
Франко”, Лавов, Украјина

Др Зринка Блажевић, ванредни професор, Филозофски факултет,
Загреб, Хрватска

Др Миланка Бабић, редовни професор, Филозофски факултет,
Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина

Др Михај Радан, редовни професор, Факултет за историју,
филологију и теологију, Темишвар, Румунија

Др Димка Савова, редовни професор Факултет за словенску филологију, Софија,
Бугарска

Др Јелица Стојановић, редовни професор Филозофски факултет,
Никшић, Црна Гора

Рецензенти

Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)

Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)

Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)

Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)

Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)

Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)

Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)

Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

Издавање овог зборника подржало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ

Александра Д. Маџић

Ана С. Живковић

ФЛОРОГРАФИЈА ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА ЗМАЈА / 9

Ђорђе М. Ђурђевић

ФЛОРАЛНА АНГЕЛОЛОГИЈА У ЕКОПОЕТСКИМ ОБРИСИМА ПЕСНИШТВА
ЂОРЂА МАРКОВИЋА КОДЕРА, МИЛАНА ДЕДИНЦА И БРАНКА
МИЉКОВИЋА 29

Данијела М. Јањић

Андријана М. Јанковић

ЦВЕЋЕ СМРТИ И ЖИВОТА КОД ПАСКОЛИЈА И ПИРАНДЕЛА / 41

Снежана Д. Пасер Илић

ТРАГОМ БИЉНОГ КОДА У ПОЕЗИЈИ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ / 61

Анета Г. Тривић

Ирена М. Селаковић

НЕМИ ДИСКУРС ЦВЕЋА У ФИЛМУ LOREAK / 83

Томислав М. Павловић

Нађааша М. Милојевић

ДОК ЛЕЖАХ У ВЕГЕТАЦИЈИ: ОДНОС ХУМАНОГ И ФЛОРАЛНОГ У
ДРАМИ ПЕРЈАНИЦА ДОНА ДЕЛИЛА / 97

Ђорђе Р. Радовановић

Часлав В. Николић

ДОЦВЕТАВАЊЕ, ПРЕ-ЦВЕТАВАЊЕ, РАСПУКНУЋЕ:
ФЕНОМЕН (Е)ФЛОРАЦИЈЕ У ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ МРТВИХ
ДАНИЛА КИША / 109

Ана Радовић Фираћ

Зорица Младеновић

ГОРАК МИРИС ПРОЦВАЛОГ БУРЈАНА – СЛИКА ДОДОЛЕ У
ЕКСПЛИЦИТНОЈ И ИМАНЕНТНОЈ ПОЕТИЦИ РИЧАРДА
БЕРЕНГАРТЕНА / 147

Верка Г. Карић

ЦВЕЋЕ КАО СИМБОЛ (НЕ)ПЛОДНОСТИ У ДРАМСКИМ ДЕЛИМА
ФЕДЕРИКА ГАРСИЈА ЛОРКЕ / 163

Оља С. Василева

СЛОВО О ЦВЕЋУ: МИЛОСАВ ТЕШИЋ / 173

Александра З. Стојановић

Александра В. Чебашек

THOSE WERE HER SUNFLOWER YEARS: ТРАУМА, ПОСТМЕМОРИЈА И
СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТИ ЦВЕЋА У РОМАНУ ШУМА СУНЦОКРЕТА
ТОРИ ХЕЈДЕН / 187

Наташа П. Ракић

Јелена Н. Арсенијевић Мићурић

РАЗЛИСТАВАЊЕ СИМБОЛИЧКИХ ВРЕДНОСТИ ПЛАВОГ ЦВЕТА
У НОВАЛИСОВОМ РОМАНУ ХАЈНРИХ ИЗ ОФТЕРДИНГЕНА / 209

Милица А. Канђић

СИМБОЛИКА ЦВЕЋА У ПОЕЗИЈИ ЈОВАНА ГРЧИЋА МИЛЕНКА / 225

Теодора С. Илић

ЦВЕЋЕ КАО СИМБОЛ ЖАЛОСТИ И СЕЋАЊА У РОМАНУ ЦВЕЋЕ ЗА
АЛЦЕРНОНА ДАНИЈЕЛА КЕЈЗА / 241

Јована М. Копања

ФУНКЦИЈА ЦВЕЋА У КЊИЖЕВНОМ ОПУСУ БОРИСАВА
СТАНКОВИЋА / 253

Катјарина Лазић

ЦВЕЋЕ У ПОПУЛАРНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ,
ФИЛМУ И МУЗИЦИ / 269

Маја М. Андријевић

ПРИСУСТВО МЕКСИЧКОГ НЕВЕНА У АНИМИРАНОМ ФИЛМУ
КОКО / 287

Даница Б. Милошевић

ШТА НАМ ЦВЕЋЕ ГОВОРИ: ИЗГУБЉЕНИ ЦВЕТОВИ АЛИС ХАРТ КРОЗ
ФОЛОРОГРАФИЈУ АУТОРКЕ ХОЛИ РИНГЛАНД / 313

Наташа А. Спасић

Јована М. Дељанин

ЦВЕЋЕ И БИЉНИ СВЕТ КАО ИЗАЗОВ
У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА / 329

Марија Панић

Милана Додић

СИМБОЛИКА БИЉА У ФРАНЦУСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ И
ЊЕГОВА ЕКВИВАЛЕНТНОСТ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ТРАДИЦИЈИ / 349

Мирјана Р. Обрадовић

ФИТОНИМИ У МИКРОТОПОНИМИЈИ ЛЕВЧА / 369

Нина Ж. Манојловић

Аница Р. Радосављевић Крсмановић

СЕМАНТИЧКА (НЕ)ПРОЗИРНОСТ ИДИОМАТСКИХ ИЗРАЗА О ЦВЕЋУ У
ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ / 385

Јулијана С. Десићовић

Александра Д. Ракић

МЕТАФОРЕ СА КОМПОНЕНТОМ „ЦВЕТ” У ЗБИРКАМА ПЕСАМА ЂУЛИЋИ
И ЂУЛИЋИ УВЕОЦИ / 397

Јелена М. Павловић Јовановић

Милан Д. Тодоровић

ДЕЦА У РАЈСКОЈ БАШТИ РОМАНТИЗМА – ЦВЕЋЕ У ПОЕЗИЈИ ЗА
ДЕЦУ ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА ЗМАЈА И У ПОЕЗИЈИ ВИЛИЈАМА
ВОРДСВОРТА / 409

Јована Базић

Ана Пејировић

ФЛОРИСТИЧКЕ МЕТАФОРЕ У ИДИОМАТСКИМ ИЗРАЗИМА У
ИТАЛИЈАНСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 421

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ¹

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за научноистраживачки рад

ФЛОРАЛНА АНГЕЛОЛОГИЈА У ЕКОПОЕТСКИМ ОБРИСИМА ПЕСНИШТВА ЂОРЂА МАРКОВИЋА КОДЕРА, МИЛАНА ДЕДИНЦА И БРАНКА МИЉКОВИЋА²

У раду се истражује флорална ангелолошка космогонија Ђорђа Марковића Кодера, Милана Дединца и Бранка Миљковића. Пажњу усмеравамо ка природи срastaња и прожимања цвећа и анђела у песништву датих песника, са посебним освртом на уобличење нових ангелолошких фигура. Проучавање анђеле постављамо у теопоетски простор одређена флоралне ангелологије као оног момента у религиозној свести, где се изворна представа анђела са цвећем (архангел Варахиило бива иконографски представљен са белом ружом), поетски проширује, деконструише, изнова реконструише и, тиме, у искуству верујућег освежава.

Кључне речи: цвеће, анђео, књижевна ангелологија, ангелологија, екопоетика, теопоетика, поезија

Цвијеће се види по земљи, дође вријеме пјевању,
и глас грличин чује се у нашој земљи.

Песма над песмама 2, 12

Под флоралном ангелологијом подразумевамо поетске поступке повезивања ангелолошке и флоралне топике на мотивском и тематском плану књижевноуметничког текста. Дато повезивање имплицира својеврсно осцилирајуће читање које се креће између теопоетског и екопоетског. Теопоетско читање имплицира активно учествовање читаоца/читалаца у рекреирању, преисписивању, дописивању унутартекстуалног света, са јасном усмереношћу реципијента ка потрази за скривеним елементима сакралног и религиозног искуства. При томе, теопоетско читање постаје стваралачко, боље речено, коауторско са аутором читаног текста, те је намена датог читања открити дивинизирани елементе унутар представљеног текстуалног света. Важно је напоменути и то да теопоетско читање

1 djordje.djurdjevic@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

карактерише двостепена намера која подразумева следеће: „1) развити способност имажинације у реципијенту – имажинацију као облик перцепције текста и света; 2) дати имажинацију усмерити и укључити је у религиозни дискурс, те ћоме дати дискурс приближити искуству модерног човека” (Ђурђевић 2021: 48). У том смислу, уколико флоралну ангелологију сагледамо из перспективе теопоетског читања, интерпретативну пажњу усмеравамо ка природи срastaња и прожимања цвећа и анђела у Кодеровом, Дединчевом и Миљковићевом песничству, са посебним освртом на уобличење нових ангелолошких фигура. Проучавање анђеле постављамо у теопоетски простор одређења флоралне ангелологије као оног момента у религиозној свести где се изворна представа анђела са цвећем поетски проширује, деконструише, изнова реконструише и, тиме, освежава. Флорална ангелологија из теопоетске перспективе, дакле, подразумева процес поетско-ауторске деконструкције, те процес поетско-читалачке реконструкције сакралног искуства, при чему сама поетска активност не стоји у негирајућем, већ полемичко-афирмативном односу према религиозном као таквом.

Екопоетско читање, наизглед, нема превише додирних тачака са теопоетским. Настајући у својеврсном постапокалиптичном искуству уништавања природе, схваћене у геоморфном смислу, те апсолутне девастације еколошких система, примарности индустријског, капиталног и економског у односу на (тео)хумано, етичко и еколошко, екопоезија постојање свог бића самоосвешћује у 20. веку. Међутим, елементи екопоетског певања могу се пратити од првих нама познатих књижевних текстова. У *Ецу о Гилгамешу*, уколико остајемо у херболошко-флоралном контексту, бесмртни живот бива препознат у ’чудотворној *трави* живота’, у библијском петокњижју купина постаје медијум Божијег говора, египатска култура не би постојала без лотоса, итд. Колико дате биљке функционисале као метафоре или симболи самог песничког говора, толико оне то и нису. Датим се поетским поступцима у свести античких реципијената освешћује важност конкретних живих организама у општем поретку творевине. Метафорични потенцијал биљака посебно се огледа у *Песми над ђесмама*, узмимо је за пример, где је постеља љубљених зелена (Пнп. 1, 16), где се цвеће „види по земљи, дође вријеме пјевању” (Пнп. 2, 12), итд. У 103. псалму пророк Давид казује: „Дани су човјечији као трава; као цвијет у пољу, тако цвјета” (Пс. 103, 15), чиме се на конотативном плану цвеће отвара ка антрополошкој метафорици. Ипак, већ у следећем псалму Давид пева о сопственој задивљености ’ливанским кедрима’ (Пс. 104, 16) – колико год кедре били ознака његове молитве која се уподобљава високом дрвећу и тако се уздиже ка небесима толико је Давид задивљен кедрима на денотативном нивоу свог песничког говора. Он *ужива* у лепоти и уређености целокупне природе, што дати псалам потпуно сведочи.

Међутим, кључна разлика између екопоезије двадесетог века и наведених примера који у себи садрже одређене екопоетске мотиве састоји се у томе што је двадесетовековна поезија обликована „доминантном секуларном, материјалистичком културом – оном која Земљу третира као неживи ресурс који се бескрајно искоришћава” (Мур 2021). У том смислу, стиче се утисак да би сваки покушај дијахронијског успостављања развојка екопесништва био добрим делом немогућ, јер ранија певања нису тако дубински означена девастацијом окружујуће средине. Колико пророк Давид у кедрима Ливана проживљавао своју молитву, толико је она двадесетовековном песнику, субјекту као таквом, немогућа. 104. псалм приказује Давидово песничко нарастање кроз асимилацију његовог бића са бићем природе, тиме и са Божанским бићем, Божијим Духом (Пс. 104, 30).

Двадесетовековни екоратник не покреће своје биће по вертикали, већ се пружа хоризонтално, те Мајк Микулак (2013: 347) сматра да је посреди „нека врста приче о пореклу која изражава језгро веровања у везу између људи и природе, и која истовремено уздиже еко-ратника до митских и моралних висина, али га исто тако поставља на његово/њено право место, односно као још једног од чланова мреже живота”, односно, екоратник је „нека врста преводилачке матрице која очвршћава дух природе у тело, али исто тако избацује отров из болесног и умирућег тела” (Микулак 2013: 352). Посреди је, дакле, свест о томе да је сваки облик цивилизацијског кретања еквивалентан еколошким катастрофама и уништавањима, те „дискурзивна матрица која представља текстуру савременог значења стања средине систематски је прошарана непрекидним призивањем страха и опасности, сабластима еколошког поништења или бар озбиљно узнемирености социоеколошких услова за многе људе у блиској будућности” (Свенхдау 2013: 389). Због тога, као последица екотаже јавља се „енvironменталистичка негативна критика антропоцентризма, где човек бива означен као онај који, осим што производи сопствену пропаст, утиче и на пропаст целокупне околине” (Ђурђевић 2021: 106). Парадоксално, човек изграђује свет за себе на такав начин да га уништава за себе.

У Старом завету, супротно овоме, у *Првој књизи о Царевима*, Соломон унутрашњост храма испуњава ’резанијем херувимима’ и ’развијенијем цвјетовима’ (1. Цар 6, 23–35). Он, дакле, гради *простор* за *становање* тако што у њега укључује целокупну творевину, видљиву и невидљиву. Анђели и цвеће, дакле, деле заједнички простор храма и песме, односно, сами јесу зидови који дати простор сачињавају. У том смислу, екопоетика, икос поесис – стварање дома, стварање куће, постаје стварање услова/могућности за песничко становање човека.

Џонатан Скинер екопоетику одређује као „истраживање креативно-критичке границе између писања (са нагласком на поезији) и екологије (теорије и праксе намерних земља)”, док Кристофер Ариго дефинише екопоетику као „екотон између... екологије, поезије и етнопоетике,

праксу која ствара ефекат ивице', ... где су екологије у напетости" (Тарло 2021). Флорална ангелологија управо поцртава дату ивицу. С једне стране, ангелологију карактерише онтолошко рубно подручје између човека и Бога, односно, флорологију одређује естетско подручје између човека и природе. Управо на плану флоралне ангелологије долази до укрштања теопоетског и екопоетског читања.

Еклесиолошко устројство постојања самог човека нужно имплицира и запитаност пред очувањем целокупне творевине, те „хомилетичка пажња се, нарочито последњих деценија, све више пребацује на квалитет живљења, на стање еко-система и на нову позицију људског бића у измењеним условима под којима егзистира целокупна креација" (Сремац, Беук 2013: 23). Библијски свет устројен је антропоцентрично, те је човеку творевина дарована на коришћење које уједно означава и њено чување. На тај начин, човек изграђује себе и одржава поредак природе. Са друге стране, „уколико би дошло до коначне еколошке кризе, то би значило и крај људске историје, па и крај религије као такве. Природа јесте *conditio sine qua* поп драме искупљења, јер Божија замисао, из светописамске оптике, и јесте да космос, Земља и целокупна творевина представљају неопходан оквир потенцијалног спасења" (Сремац, Беук 2013: 25). У таквим оквирима настаје тзв. *еколошка теологија*, која је запитана над свезом између религије и природе, те она

истражује интеракцију еколошких вредности и људске спиритуалности, пружајући теоријске оквире, али и практичне предлоге и пројекте. У егзегетском смислу, савремена библијска анализа пружа нам могућност за другачије сажимање божанске поруке у правцу еколошко-теолошких идеја, које можемо разумети као инклузивне, мистичке, екоцентричне и оптимистичке. У том смислу, људско биће и природа се посматрају холистички, односно, човек није више усамљен у центру креације, већ је сама творевина скуп међуодноса у којима човек може бити само милостиви, а не егоцентрични господар, љубећи, преко ближњих, и сав живот. Исус је био у јединству, преко Светог Оца, са свиме, а главне особине такве повезаности су правда, самилост и љубав. (Сремац, Беук 2013: 28)

На том плану, флорална ангелологија настаје укрштањем теолошког и еколошког, теопоетског и екопоетског говора, док генезе датих представљања имају дугу традицију. За Соломона, како рекосмо, анђели и цвеће представљају заједнички и неодвојиви градивни материјал, док блиске мотивске асимилације одликују богослужбену православну химнографију. Тако у служби посвећеној архангелу Михаилу, у другој литијској стихири на вел. веч., химнограф Арсеније позива 'празникољупце' и 'христољупце' да 'узевши цвеће добродетељи' прославе датог архангела (*Минеј*, 8. новембар), док у служби посвећеној Светој Екатарини (*Минеј*, 24. новембар) део стиховне стихире на *славу* казује да Екатарина 'цвјетоносјашчи божију свјетлост', односно, у слободнијем преводу, Екатарини

је светлост дарована у облику цвета. У хришћанској иконографији налазимо представу архангела Варахила, Божијег благослова, који се иконопише са цвећем у рукама или белом ружом на грудима, или архангела Гаврила који се приликом иконописања благовести може представљати са белим крином у рукама. У том смислу, кроз цвеће, као и кроз анђеле, делују божанске енергије у виду светлости, благослова или славе. Анђели, то невидљиво цвеће невидљивог дела творевине, постају еквивалентни видљивом цвећу – уресима видљивог дела творевине.

*

Посебан поетски простор у српској књижевности флорална ангелологија задобија у песништву тројице песника – Ћорђа Марковића Кодера, Милана Дединца и Бранка Миљковића.

Кодер је у свом најпознатијем спеву *Роморанка* „на трагу цјеловитог мита [...] у причи о палим анђелима од којих је магијско биље добило снагу” (Иванић 2014: 284).

Дато је посебно видљиво у *Разјасници*, која следује за *Роморанком*, где Кодер детаљније описује два пала анђела. Један од њих тесно је спојен са флоралним мотивима, посебно са жутим цветом подбелом. Тако ће у *Разјасници* Кодер дати цвет прво одредити као ’цвет за ране’, приписујући му, дакле, медицинска својства, међутим, свестан тога да физички састав дате биљке није довољан лек, Кодер упућује на његове трансцендентне карактеристике: подбел је „прерани белотил просвит, који у Зору стази. Ту је био Анђо, које је свете двери Зорице отваро, и записивао душе које, оставе Мајку па у Небо лете ’и звао се’ ’Зоре дусси-крилице’” (Ћорђе Марковић Кодер, *Разјасница*). Дакле, анђеолози зовани ’Зоре дусси-крилице’, или, уколико се дато име уопште може превести, анђеолози ’крилице духова зоре’, представља својеврсну фигуру анђела сунца који открива тајне божанског света, отварајућу капије јутарње светлости, али и фигуру анђела смрти који записује умрле душе на њиховом путу ка Небу. Он је, такође, у одређеном смислу и анђеолози пратилац који ходи путем умрле душе ка светлости. Поред тога, он је и пали анђеолози, који, пратећи другог анђела Силотила, учествује у својеврсној космичкој побуни:

Овај Анђо „*Силошил*” у споразумењу са дуссикрилицем – Подбела, издавао је Неба тајне сунчаним зраком. Ове је тајне примао подбела Анђо, и кроз сан Мајки домицао „*Силе сунарице*” Мајка сгради Санарицу, и по њојзи почне толковати Неба тајне. Подозрење се у Небу појави, Сабор Небесни „*Плајка*” се учини, у којој да се извиди и да се докучи: *Откуда знаде Мајка, шта је Неба сварка, шта је Творца Травка? Сварка је у Небу, што је Сшиндирах светих воскомасџикон.* (Ћорђе Марковић Кодер, *Разјасница*)

Цвет подбела путем анђела Подбела постаје проток и преносилац небеских тајни.

Казна за побуњене анђеле састоји се у томе да „будну осуђени да се с’ Неба склоне, Муњу – око Светца главе, у цркви – губе” (Ђорђе Марковић Кодер, *Разјасница*). Жута боја подбела својим колоритом одговара онтолошкој боји самог анђела по питању његове свезаности за светлост, док са друге стране она представља и супституцију изгубљеног ореола. Небески ореол анђелу бива одузет, те Кодер у жутом, округлом цвету, густих латица које се попут сунчаних зрака пуштају са централног цветног тела, сагледава и песнички надомешћује одузето.

На другом месту у *Разјасници* душа умрле Анке преобласти се у анђела који подсећа на арханђела Варахила: „Анђо у белом зраколеју, на челу му сјајна Волујарка, на прсима цветак Стидак, у левој му руци цветак Загонетак” (Ђорђе Марковић Кодер, *Разјасница*). Звезда Волујарка, односно, звезда Сириус, бива постављена у исту раван са белим цветом Стидком и непознатим цветом Загонетком. Није тек правописна слобода или Кодерова жеља за мистификацијом то што имена цветова исписује великим словом. Бела боја ноћне звезде изједначава се са белом бојом Стидка, док готово невидљива црвена боја истог цвета на симболичком плану упућује на живот како самог цвета тако и звезде, те за Кодера и звезда и цвет постају жива бића тачно одређених идентитета. У том смислу, јавља се и метаморфозирана душа умрле Анке која спаја два удаљена ентитета, астрономски и флорални, у један дивинизирани, анџелолошки. У спеву *Девесиље* Кодер на сличан начин упризорије анђела Манђелоса, анђела вилинских магија и бабских врачања, који стоји „у вижуљи са Руменцем Стидка” (Ђорђе Марковић Кодер, *Девесиље*), дакле, сагледава се са црвеном бојом цвета Стидка.

Сувисло је трагати за ботаничким и биолошким изворима Кодерових флоралних представа. Тако Кодер одређује цвет Загонетак као „цвет бесмертија, кога Анђо левом предржава, дволистаст је сваки листак вопрос носи: на једном је, *ошћу?* о на другом *куда?*” (Ђорђе Марковић Кодер, *Разјасница*). Слично је приметио и Иван В. Лалић у *Осмој песми Другог канона*: „Но цвет именујеш ти, не анђео: / Он дела, а ти гонеташ знал и последицу”.

Цвеће у Кодеровом песничтву постаје активни учесник у мистерији и тајни творевине и Божанског делања, оно је својеврсни медијум кроз који се успоставља и одржава комуникација између видљивог и невидљивог света, њиме се оцртавају и представљају потреси који се дешавају на космичком, невидљивом плану, итд., чиме се биће самог цвећа отвара ка анђеоском бићу и њему уподобљава.

У анџелолошким просторима Драинчевог песничког света егзистирају два бића, Зорило и Ноћило, која по својим карактеристикама одговарају анђелима. Осим њих, у песничком тексту *Зар зора већ?* – *Зора!* појављују се старозаветни офаними, у песми представљени као „један зупчаст точак”, који „кроз просторе ГРАНУ лепотом”, те ће Драинац видети звезду „на мотору летећег аутомобила”. Управо анџелолошко просија-

вање лепоте кроз чин ангелоганије постаје један о мотива у Драинчевом поетском свету, те ће дата дешавања захватити и само песничког биће. Наиме, попут Кодеровог анђела који на себи носи цвеће, тако Драинац у поменутој песми пева: „ЖУТ ЦВЕТ МАРГАРИТУ ОДЈЕДНОМ / НА СВОМЕ КАПУТУ ПОНЕО САМ ЈА”. Песник се, дакле, ангелизује, док је знак његове ангелизације жути цвет који у поетском смислу представља мотивски продужетак Кодеровог певања о подбелу. Повезивање светлости/сунца и цвећа кроз заједничку ангелолошку матрицу карактеристично је и за песме окупљене насловом *Зорило и Ноћило певају*, где је кроз биће анђела Зорила Драинац запитан: „Хоћу л’ бар једног јутра / једног јединог јутра / са младим цветом Сунца / и ја да осванем?”. ’Млади цвет Сунца’ идентитетски изображава саму природу Зорила, оног анђела који је код Кодера отварао јутарњу светлост и започињао зору. Међутим, у *Јавној пјаници* долази до проблематизовања датих односа, те премда свеза анђеос – цвет – светлост и даље постоји, поставља се питање њене остваривости и могућности. Хипнотичким Драинчевим светом Зорило „пође. Загледа Зорило цвеће, цвеће на крову – оно се шири, шири. Ах, расте у сутон, у плусак, у бол ниче. Ниче. / Мотри Зорило цвеће. Вече.” (Милан Дединац, *Јавна пјаница*) Ширење сна ка бескрајним просторима преноси се на ширење цвећа истим тим просторима, међутим, уместо ка светлости, дати се свет шири ка ноћи и тами. Управо у ноћном простору, Драинац открива природу и другог свог анђела Ноћила ког сагледава кроз звезду коју воли „више од татуле, несна мог, / више од цвета тог наднетог дванаест верних ноћи!” (Милан Дединац, *Јавна пјаница*). Такође, приликом описивања дате звезде евидента је паралела са описивањем каквог цвета: „До круне, круне над лицем, опаке, са пет зубаца сраслих у левку, раширених из цеви, ја вребам, ја пазим твој двооки стубић...” (Милан Дединац, *Јавна пјаница*).

*

Ослањајући се на ангелолошко-флорални комплекс у Кодеровим и Дединчевим ангелолошким представама, Миљковићева флорална ангелологија представља значајан продор на датом пољу, док *Ариљски анђеос* представља врхунац ангелолошког певања уопште у целокупној српској поезији. Мислећи певање и мислећи песму као такву, Миљковић у Ариљској цркви стоји пред иконом Светог архангела Гаврила, представљеног у плавој тоги (отуда и назив Плави анђеос) у пасхалној сцени бдења над празним Христовим гробом.

Извор дате ангелолошке фигуре несумњиво је хришћански, са чиме се слаже већина Миљковићевих проучавалаца. Тако Новица Петковић (1996: 25) истиче да Миљковић опева анђела „у часу кад после телесног ишчезнућа Човечијег Сина оличава оживелу празнину, сада већ заједно с божанским васкрснућем”, Соња Голијанин Елез (2014: 101) сматра да „Миљковић очигледно конкретизује религијски образац анђела, јер то

може бити само Христов гроб после његовог узнесења, а чувар Христова гроба је бели анђео”, док Стефан Миленковић (2014: 223) казује да *Ариљски анђео* није „ни религиозна поема, иако има неких делова који недвосмислено упућују на хришћанску традицију”. Милосав Шутић (1996: 130) напомиње да „Миљковићева приврженост ватри као основном симболу не потиче од често истицаног Хераклита, већ је условљена и религијском, хришћанском иконографијом”.

Међутим, посебно важно јесте приметити и то да, премда изворно хришћанска, Миљковићева фигура анђела није усмерена на хришћанство као такво, већ мишљењем о анђелу Миљковић заправо мисли певање и поезију као такву. У том смислу, Миљковићев анђео напушта хришћанско-теолошке оквире да би своје биће градио унутар бића саме песме. Дата фигура своје порекло свакако носи из хришћанства, међутим, Миљковићу је анђео битан из поетских, не теолошких и религиозних побуда.

У датом искуству функционише флорални комплекс ове Миљковићеве поеме. У њој се могу наћи ботаничке врсте цвећа, попут руже, љиљана и крина, међутим, да Миљковић употребљава цвеће као песничке фигуре сведоче следећа именовања: ’цвет трезни’, ’цвеће пресељено под реп змији’, ’аскетска ружа’, ’нецвет’, ’ружа померена’, ’одлутали цвет’, ’мутни цвет’, ’несвесна ружа’, ’цвет запамћене мудрости’, и др. Посреди није тек маестрална употреба епитета, већ Миљковић на посебан начин конкретизује и поетизује цветове, при чему у њиховој природи открива оне просторе који се налазе са друге стране језика, односне, оне немогуће просторе у које је смештена песма као таква, а које једино анђео може сагледати. Стихови: „биљко, помешаност смешну земље и воде / кажњену блатом, благо презри цветом. / Ал пристани на свет који звезде воде / изласку мутном с безбожним полетом” упризорују цвет као ентитет који надилази законе блатњаве природе и живота, костићевски их пре-зире, преко-погледа, односно, усмерава ка простору Кодерове сјајне Вољујарке, те је перивој звезда заправо перивој достојан цвећа. Простор ’кажњен блатом’ у овој поеми шири се ка мотивима суше, пустиње, понора, пакла – односно, ка ’просторима без наде’. У датим оквирима, Миљковићев анџелолошки цвет процветава, те се може рећи да Миљковић на неупадљив начин оприсутњује веома блиско искуство пророка Исаије који казује: „Радоваће се томе пустиња, веселиће се пустош и процвјетати као ружа” (Ис 35, 1). Радост и весеље присутни су код Миљковића тек кроз обећање празног гроба, односно, кроз процветавање пустиње као такве. Пустиња постаје одређени услов постојања самог цвета, те песник *Ариљског анђела* казује: „Никад цвет не могу рећи / ако не мирисах нецвет много већи”. Ситно цвеће Драинчеве маргарите код Миљковића опозитно је бескрајној пустињи, те представља процветавања самог песничког говора над вечно измичућом стварношћу, одсутним Богом, жељеном љубави. Како је „језик анђела издробљен у цвеће” (Иван В. Лалић, *Море*), тако уједно и анђео и цвеће постају залог остварења песме као такве, односно, „дискурс

поезије даје могућност да се види поезија”, дати дискурс „води невиђеном и негледаном, тек слућеном” (Бошковић 2014: 70). Тај поглед саме поезије Миљковић у *Ариљском анђелу* додељује цвећу, те „цвет уместо ока / исто сунце виде. Слепо слепим само / видети можеш”. Тиме, цвет се премеће у простор ангелолошког бића.

Цвеће, као и анђео, у Миљковићевом певању, стоји са друге стране песниковог постојања, те у раду који се препознаје као један од централних у истраживањима песништва Бранка Миљковића *Инверзија поезије и поетике* Новица Петковић (1996: 25) записује:

Бдети оноцветно очигледно значи бдети као цвет потиснут у нестварно, цвет померен с ону страну, бдети из одсутности. Миљковићев анђео над испражњеним гробом бди као цвет из симболистичке поетике. То је будна празнина.

Како су за Миљковића анђео и цвет песничко-рефлексивне категорије, односно, аутопоетске функције у песничкој мисли, тако Миљковић укида хришћанске и ботаничко-флоралне категорије које претходе опеваним ентитетима, те Бојан Јовић (2003: 222) казује „да природа, заједно са својим менама и законима, заправо не постоји код Миљковића”. Дате процесе објашњава Зоран Глушчевић (1980: 143), који истиче да је песма „и у идентитету и у негацији са природним објектом на који се односи. Заправо, тај се предмет тако преображава у песми да ’ничим не подсећа на себе’, јер доживљава естетску трансформацију.”

Пратећи анђела, цвеће се трансцендентализује, односно, како казује Миљковић, оно се ’помера’, те сен „на трагу одлуталог цвета чије име / мирише изван врта и води ме / до чистих места, нестварних без наде”. Цвет се, дакле, попут анђела над Христовим гробом, извија над празним изгубљене, померене, одсутне песме, односно, анђео и цвет постају „оно одсутно песме”, које „говори језиком песме, јер свако присуство би је умртвило” (Бошковић 2014: 70).

Анђео и цвет изображавају, дакле, неприсутно присуство песме као такве, те у том смислу постају окосница песничког говора и песничког искуства немогућег.

ЛИТЕРАТУРА:

Библија 2018: *Светло писмо Старијога и Новога завјетја: Библија*, Свето писмо Старог завјета превео Ђура Даничић, Свето писмо Новога завјета превод Комисије Светог архијерејског синода Српске православне цркве, Књиге ширег канона (Девтероканонске) превели митрополит црногорско-приморски Амфилохије (Радовић), епископ захумско-херцеговачки Атанасије (Јевтић); Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

- Боџослужбене књиџе. <https://sites.google.com/site/toloskaparohija/bogosluzbene_knjige>, 15. 9. 2019.
- Бошковић 2014: Драган Бошковић, Узалуд: Поетичко место Бранка Миљковића у једновековној модернизацији српског песничтва, у: *Бранко Миљковић: Моћ речи, Зборник радова о стваралаштву Бранка Миљковића (1934–1961)*, прир. Александар Б. Лаковић, Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, стр. 68–77.
- Ђурђевић 2021: Ђорђе Ђурђевић, *Теопоетика: О апокалиптичном дискурсу српске поезије*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Јовић 2003: Бојан Јовић, Неколико запажања о улози биљног света у поезији бранка Миљковића, у: *Поезија Бранка Миљковића: нова шумачења*, прир. Радивоје Микић, Ниш: Просвета, Гаџин Хан: Општинска библиотека, стр. 220–229.
- Голијанин Елез 2014: Сања Голијанин Елез, *Онџолошки сџаџус песничтва и џродор у оносџрано као мишљење џевања*, у: *Бранко Миљковић: Моћ речи, Зборник радова о стваралаштву Бранка Миљковића (1934–1961)*, прир. Александар Б. Лаковић, Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, стр. 88–116.
- Глушчевић 1980: Зоран Глушчевић, *Поезија и маџија*, Београд: Просвета.
- Дединац 1957: Милан Дединац, *Од немила до недраџа*, Београд: Нолит.
- Иванић 2014: Душан Иванић, Санарица Ђорџа Марковића Кодера, у: *Ђорђе Марковић Кодер*, прир. Драган Бошковић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- Кодер 2014: *Ђорђе Марковић Кодер*, прир. Драган Бошковић, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- Лалић 1997: Иван В. Лалић, *Песме*, прир. Светлана Велмар Јанковић, Београд: Просвета.
- Лалић 1997: Иван В. Лалић, *Четири канона*, Београд: СКЗ, Врбас: Виталова књижевна фондација.
- Миленковић 2014: Жарко Миленковић, Поетика празнине (О појединим стиховима „Ариљског анџела”), у: *Бранко Миљковић: Моћ речи, Зборник радова о стваралаштву Бранка Миљковића (1934–1961)*, прир. Александар Б. Лаковић, Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, стр. 220–226.
- Миљковић 2005: Бранко Миљковић, *Узалуд је будим*, Београд: Политика, Народна књиџа.
- Микулак 2013: Мајк Микулак, Ово је крај, Earth first! и апокалиптички утопизам, у: *Апокалиџа, џеорија, џракса и есџетика џроџасџи свџта*, прир. Горан Станковић, Београд: Службени гласник, 337–354.
- Петковић 1996: Новица Петковић, Инверзија поезије и поетике, у: *Поезија и поетика Бранка Миљковића: зборник радова*, ур. Новица Петковић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Гаџин Хан: Дом културе „Бранко Миљковић”, стр. 11–31.
- Свенхдау 2013: Ерих Свенхдау, Климатска промена као постполитички и постдемократски популизам, у: *Апокалиџа, џеорија, џракса и есџетика џроџасџи свџта*, прир. Горан Станковић, Београд: Службени гласник, 383–410.
- Сигер Дер 1975: Thomas Sieger Derr, Religion’s Responsibility for the Ecological Crisis: An Argument Run Amok, <<https://www.cambridge.org/core/journals/worldview/article/abs/religions-responsibility-for-the-ecological-crisis-an-argument-run-amok/2D94AF913245382BA3747E85782CC554>>, 8. 12. 2021.
- Сремац, Беук 2013: Срџан Сремац, Сергеј Беук, *Свџт и свџто: оџабрани џеолошки есеји*, Београд: Богословско друштво Отачник.
- Тарло 2021: Harriet Tarlo, Women and ecopoetics: an introduction in context, *How2*, vol. 3, no 2, <https://www.asu.edu/pipercwcenter/how2journal/vol_3_no_2/index.html>, 4. 9. 2021.

Шутић 1996: Милосав Шутић, Архетип и песнички доживљај („Ариљски анђео” Бранка Миљковића), у: *Поезија и поетика Бранка Миљковића: зборник радова*, ур. Новица Петковић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Гаџин Хан: Дом културе „Бранко Миљковић”, стр. 123–146.

FLORAL ANGELOLOGY IN THE ECOPOETIC OUTLINES OF POETRY OF DJORDJE MARKOVIĆ KODER, MILAN DEDINAC AND BRANKO MILJKOVIĆ

Summary

The paper investigates the floral angelic cosmogony of Djordje Marković Koder, Milan Dedinac and Branko Miljković. We direct our attention to the nature of the union and permeation of flowers and angels in poetry of given poets, with special reference to the formation of new angelic figures. We place them in the theopoetic space of defining floral angelology as that moment in religious consciousness, where the original representation of an angel with flowers (archangel Varahilo is iconographically represented with a white rose), poetically expands, deconstructs, reconstructs anew and, thus, refreshes.

Key word: flowers, angel, literary angelology, angelology, ecopoetics, theopoetics, poetry

Ђорђе М. Ђурђевић